

Áthangolás

OLVASÁSKULTÚRA – MAGYARORSZÁGON MÁR A NAGY TÖBBSÉGNEK NEM IS SZÉGYEN, HA NEM VESZ KÖNYVET A KEZÉBE

Tóth Ida

A Tárki közvélemény-kutatása feltérképezte a felnőtt magyar lakosság olvasási és könyvvásárlási szokásait. Az eredmény annyira lesújtó, hogy az már ösztönző. *Demeter Szilárd*, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésétől várja, hogy tagjai meccseljék le egymás között a könyvszakmai mérkőzéseket. Ha konszenzusra jutnak, jöhet a könyvtörvény.

A Petőfi Irodalmi Ügynökség megrendelésére a Tárki kutatóintézet feltérképezte a rendszeresen olvasó, interneten elérhető felnőtt népesség, valamint a teljes felnőtt magyar lakosság olvasási és könyvvásárlási szokásait. A vizsgálat eredménye lesújtó. De mi a következő lépés? Milyen stratégiában gondolkodik a megrendelő a romló tendenciáknál?

– Amikor megkaptam azt a miniszteri biztosi „kalapot”, hogy foglalkozzam a magyar könyvszakma helyzetével, leültem a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése (MKKE) elnökségével tárgyalni. Kiderült, hogy harminc éve olyan könyvtörvényre várnak, amely garantálná a biztonságos jogszabályi környezetet a piacon. Nézzük előbb a reális számokat, ajánlottam erre – eleveníti fel *Demeter Szilárd* főigazgató, a magyar könyvszakma és irodalmi közgyűjtemények integrált fejlesztéséért felelős miniszteri biztos, hogy milyen szándékkal kezdeményezte az országos kutatást. – Megítélésem szerint az egyik legrémisztőbb vonatkozása a felmérésnek, hogy míg tíz éve sokan azzal alibiztek, nincs idejük olvasni, most már lazán bemondják, hogy ez nem is érdekli őket. A korábbi válaszokban legalább benne volt, hogy mégiscsak illene azt mondani, szeretnek ők olvasni, csak hát... Az eredmények láttán 2021-től

masszív olvasásnépszerűsítő programba kezdünk az Országos Széchényi Könyvtárral.

Gál Katalin, az MKKE elnöke szerint ilyen már van. Most zajlik az országos könyvtári napok. Október 11-ig, vasárnapig közel hatezer-háromszáz eseményt bonyolítanak le a könyvtárosok ezernyolcszáz településen, kétezer-egyszáz intézményben: – Íróink, költőink színe-java ott van. Főszereplők a könyvek, az olvasók és az alkotók. A könyvtárosok szervezik – tudásuk és személyiségük teljes „bevetésével” – a könyv- és olvasáskultúra népszerűsítését célzó eseményeket – magyarázza *Gál Katalin*. – A kiadók a gazdag könyvválasztékot szolgáltatják. Bevonásuk elengedhetetlen a sikerhez, hiszen ők tudják a legmeggyőzőbben bemutatni portékájukat. Viszont a marketing nem olcsó mulatság. Kis kiadóknál erre aligha van büdzsé, pedig fontos lenne, hogy értékes könyveik láthatóvá váljanak. Ehhez is kellene támogatás. Egy-két milliárd forint kiadókhöz delegálása olcsó és hatékony eszköze lehetne a változásoknak, ráadásul a Tárki-vizsgálat eredményeit is javítaná.

Lépcső az egri egykori Helyőrségi Művelődési Otthonban, a Bródy Sándor-könyvtár épületében. Mi lesz a következő lépés?

Fotó: MTI–Komka Péter

A Tárki-kutatás két részből állt össze. 2020. június 26. és augusztus 5. között 2910 személy töltött ki online kérdőívet – többségük Magyarországon él, kisebb részük határon túli magyar, illetve távolabbi,

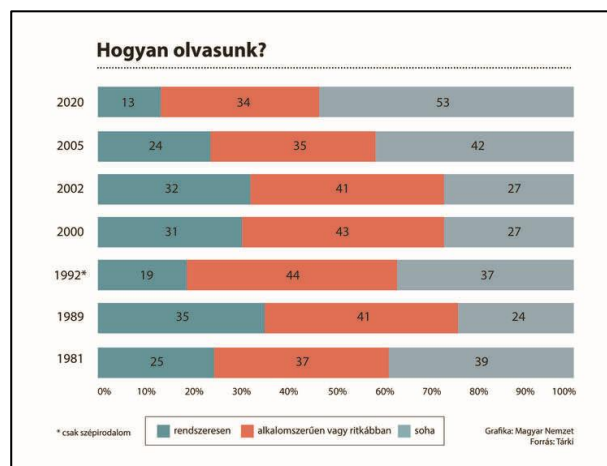
külföldi ország lakója –, míg az országos reprezentatív kutatást 998 Magyarországon élő felnőtt válaszolta meg. A személyes és online vizsgálatok eredményei összemérhetők. Sőt mivel a Tárki végzett már tartalmilag hasonló országos kutatásokat 2002-ben és 2005-ben is, ezért az elmúlt közel két évtizedben végbement változásokról is beszámol a Könyvolvasási és könyvvásárlási szokások, 2020 című tanulmány. *Bernát Anikó* és *Hudáczkó Szilvia* kutatási jelentése hozzáférhető a https://mkke.hu/konyvforgalom/kutatasi_eredmenyek oldalon.

De lássuk az eredményeket! A legfrissebb adatok szerint a felnőtt magyar lakosság 13 százaléka olvas rendszeresen (legalább hetente), egyharmada alkalmyszerűen, viszont több mint fele (53 százalék) saját bevallása szerint egyáltalán nem szokott. A 2005-ös adatokhoz viszonyítva 12 százalékkal esett vissza a bármilyen rendszerességgel könyvet olvasó felnőttek aránya. Kik bújják akkor a könyveket? Ebben nincs változás: a nők, a tanulók és a fiatal felnőttek, a születési szabadságon lévők, továbbá a középfokú végzettségűek és a diplomások, valamint a budapestiek egy része. Örömteli változás, hogy míg 2005-ben az egyik legkevésbé olvasó társadalmi csoportot az idős népesség alkotta, mára a nyugdíjasok is az átlagnál nagyobb arányban falják a betűket – legalább heti rendszerességgel.

– Bár összességében romló tendenciát látunk, azért az jó jel, hogy a fiatal felnőttek olvasnak könyvet is – állapítja meg Gál Katalin, az MKKE elnöke. – Az aktív, szellemileg friss hatvanasok szintén javítják az átlagot. Tizenöt évvel ezelőtt úgy tekintettünk rájuk mint elhasználadott, idős korosztályra, ma pedig úgy, hogy mi lenne velünk nélkülük. Nélkülözhetetlenek az oktatás területén és az egészségügyben is. A vizsgálat eredményében megmutatkoznak azok a törekvések is, amelyek az utóbbi években megfigyelhetők az oktatásban: a pedagógusok látható módon elrúgták magukat a masszív kötelező olvasmányoktól, és a kortárs szerzők műveit is ajánlják olvasásra. Mert nagyon jó könyv A kőszívű ember fiai, de a 13-14 évesek nehezen értik. Kár volna elvenni a gyerekek kedvét Jókaitól azáltal, hogy felvezetés nélkül kapják kézbe a regényeit.

Az MKKE elnöke szerint a kutatás nem titkolt célja, hogy kiolvassák belőle: hogyan tovább. Egyfelől szükség lenne a kategóriák finomítására. A szépirodalom és a szórakoztató irodalom jelenleg egy kategóriába esik, ezt érdemes lenne szétválasztani,

ni, hogy pontos képet kapjunk a valóságról: a szépirodalom szinte réteggönyv lett mára, ellenben a szórakoztató irodalom olvasótábora egyre növekszik.

Másfelől a kutatás eredménye arra is ráirányíthatja a figyelmet, milyen lépéseket érdemes fontolóra venni annak érdekében, hogy a statisztikák szebbek legyenek. A teljes könyvszakma évi árbevétele – leszámítva a közoktatási tankönyveket – ötven-ötmilliárd körül mozog. A növekedéshez több vásárlóra lenne szükség, de honnan lehetne több olvasót venni? A kiadókon a fizetőképes olvasóközönség tudna segíteni, ám a hazai értelmiség nem tartozik éppen az előző évtizedek nyertesei közé. Állami támogatással – például bármelyik könyvesboltban beváltható utalvánnyal – azonban jelentős vásárlóerőt jelentenének a pedagógusok, orvosok és diákok.

Mi van a mérleg másik oldalán? A férfiak 59 százaléka szinte soha nem vesz könyvet a kezébe. Ugyanígy a középkorúak, a községekben élők és a közép-dunántúliak 60–63 százaléka sem. Az alacsonyan iskolázottak 72 százaléka, a háztartásbeliek 82 százaléka és az alkalmi munkát, megbízásokat vállalók teljes köre szintén nem olvas. Hogy miért? A legtöbben közülük nem kertelnek, egyszerűen megmondják: nem szeretnek olvasni. Mára nyilvánvaló, hogy olvasás helyett filmeket vagy filmsorozatot néznek az emberek (2005 óta 12 százalékról 21 százalékra nőtt ez az arány). Vagy más szabadidős tevékenység után néznek, például sportolással, internetezéssel töltik a szabadidejüket (ez az arány két százalékról 16 százalékra emelkedett 2020-ra).

– A kultúrafogyasztási szokások változásával módosul a kultúra percepciója – annak észlelése,

hogy mi fontos, és mi nem. A médiafogyasztási szokások tükrözik ezt, tolódnak a vizualitás és a tömegmédiák irányába – elemzi a helyzetet Demeter Szilárd. – Sokan máris kizárólag mozgókép és könnyűzene formájában hajlandók kulturális tartalmakat fogyasztani. Ez azért is baj, mert a magas kultúra, ha leválik a fogyasztóról, egyre inkább a kevesek drága mulatságává válik. Ennek nem sok társadalmi hasznát látjuk, ezért is szeretném a tömegkultúrát és a magas kultúrát egymáshoz közelíteni. A popkultúra – azon túl, hogy rockzenészként a szívem csücske – hordozója lehet a magas kultúrának.

És hogy mi történe, ha feltartott kézzel megállapítanánk: ez van, változnak a kultúrafogyasztási szokások, és sorsára hagynánk a Gutenberg-galaxist?

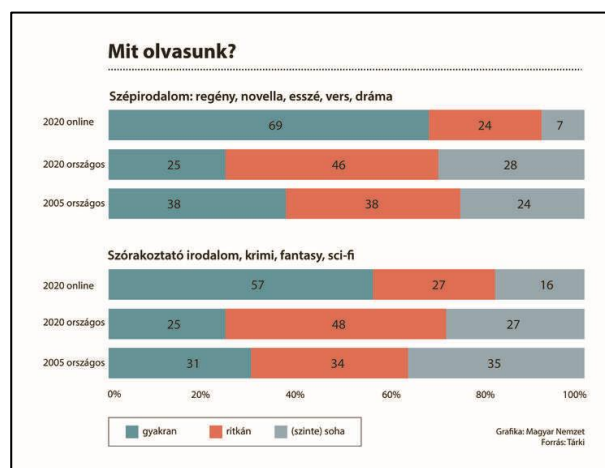
– Ha nem teszünk semmit a romló tendenciák ellen, előbb-utóbb olvasó nélkül maradunk. De hogyan mondhatnák le az olvasóról? – kérdez vissza Demeter Szilárd. – Ezt múzeumigazgatóként, íróként és kultúraalakítóként sem tehetem! Inkább megpróbálom visszafordítani a folyamatot. Olvasni jó. A közgondolkodásnak is igen jót tenne, ha vissza lehetne vezetni az olvasásra a legszélesebb tömegeket, mert a mai internetes böngészés, az állandó görgetés és az információdömping rövid úton kinyírja a figyelmet. Márpedig aki elveszíti az elmélyült olvasás képességét, aki nem tud koncentrálni nagyobb szövegekre, az felületes, rossz döntéseket fog hozni.

Ez elég rossz kilátás. Főleg, ha hozzátesszük, hogy a korábbi kutatások igazolták: a funkcionális és félanalfabéták nemcsak kulturális, hanem szociális tekintetben is elesettebbek. Gereben Ferenc olvasásszociológus a „Máté-effektussal” magyarázza ezt a jelenséget. A kifejezéssel Máté evangéliumának egyik szakaszára, a szolgáinak talentumokat osztó, majd elszámoltató gazda példázatára utal. A talentum szó a pénz mellett képletesen a szellemi képességeket, a tehetséget is jelöli. Ilyen értelemben különösen mellbevágó a példabeszéd tanulsága: „Mert mindenkinek, akinek van, adatik, és megszorítottatik, akinek pedig nincs, attól az is elvétetik, amije van” (Mt 25,29.) Mondhatnánk úgy is József Attilával: „Aki szegény, az a legszegényebb...” Akinek jobbak a társadalmi körülményei és adottságai, annak megadatnak a kultúra, az olvasás áldásai is. Mint látható, egyik esetben összegyülekeznek mindazon javak, amelyek szellemi és anyagi értelemben előnyt jelentenek az ember életében, a másik oldalon viszont

egymásra torlódnak, „halmozódnak” a hátrányosító társadalmi tényezők. A Máté-effektus szomorú valósága látványosan megmutatkozik például az alacsony iskolázottságú, szakképzetlen fizikai dolgozók esetében.

– Ez a jelenség a Tárki-vizsgálat egyik sebezhető pontjára is rámutat – véli Nagy Attila olvasáskutató –, hiszen széles társadalmi rétegnek nincs is arra lehetősége, hogy internetes kérdőíveket töltsön ki.

A felmérések hatóköréből a legelesettebbek maradnak ki a legkönnyebben. Az érték kategóriát szintén hiányolom, mert nem csupán egyének vagyunk, hanem egy család, egy nemzetség, egy-egy vidék, régió lakosai, örökösei, egy nemzet tagjai is, akik akarva-akaratlan felelősséget hordozunk a jövő minősége ügyében. Ki tud erről tagoltan, érvelő módon írni, beszélni, gondolkodni, ha nem költőink, íróink nemzedékeinek legjobbjai? Tudatosítanunk kell: a magyar nemzeti irodalom legjobb alkotásainak ismerete nélkül nem alakulhat ki egészséges nemzeti öntudat a mostani gyerekek és ifjúság körében, a majdani felnőtt társadalomban.

A friss kutatás szerint a könyvolvasók körében a legnépszerűbbek a szépirodalmi művek és a szórakoztató irodalom. A kedvencek nevét sajnos homály fedi, hiányzik a legutóbbi olvasmányok összesített listája, a leggyakoribb tíz-tíz szerző vagy cím. Ami a fentiekén túl tudható, hogy a memoárok, életrajzok, interjúk népszerűsége sem elhanyagolható. A művészeti könyvek, albumok ellenben különleges érdeklődési körhöz kapcsolódnak.

– Több szempontú áthangolásra van szükség annak érdekében, hogy a minőségi magyar művek-

hez hozzáférjenek azok is, akiknek nincs pénzük könyvet vásárolni. Ez a koncepció nyilvánvalóan rengeteg érdeket sért majd, ezért konfliktusos évekre készülök – vázolja a terveit Demeter Szilárd. – Feltett szándékom átalakítani a Nemzeti Kulturális Alap könyvtámogatási rendszerét. Az esetlegesen osztogatott támogatások helyett átgondolt stratégiára van szükség, amely az értéket – a minőséget – hozná helyzetbe. Elsőként elválasztanám az üzleti sikert ígérő kiadványokat azoktól az alkotásoktól, amelyek értékesek ugyan, de nem tudnak megállni piaci alapon – a mai szépirodalom jelentős része ilyen. Nem biztos, hogy közpénzből kell megtámogatni a hatszázötvenezeredik alanyi költő olvashatatlan, meg nem szerkesztett kötetét. Ugyanígy a Hogyan legyünk nagyon gazdagok tíz lépésben? típusú kiadványokat is inkább a szabadpiacra bízom. A minőségelvű és teljesítményalapú gondolkodás híve vagyok.

A PIM főigazgatója szerint a terjesztési anomáliákról sem szabad megfeledkezni. Ezek közé sorolja, hogy a magyar könyvpiac nagyobbik részét két kiadói háttérű kereskedelmi cég tartja a kezében. A kiegyensúlyozatlanság sok belső konfliktushoz vezet.

– A kiadók és a terjesztők közötti feszültség fő oka az 55 százalékos nagykereskedelmi árrés – mondja –, ám a belső ellentmondásokon szerintem a hatósági árszabályozás nem segítene. Ezt a küzdelmet nem biztos, hogy az államnak kell megvívnia. Csak akkor tudok beállni egy könyvszakmai törvényjavaslat mögé, ha legalább nyolcvanszázalékos konszenzus van mögöttem. Ezért megkértem az MKKE-t, hogy meccseljék le egymás között a könyvszakmai mérközéseket. Ha konszenzusra jutnak, jöhet a piacbefolyásoló jogszabály-változtatás!

De mi lenne az a könyvtörvény? Gál Katalin szerint a könyvszakma túlélésének garanciája. Az MKKE 130 tagvállalatot tömörít, amelyek a hazai könyvek mintegy 85-90 százalékát állítják elő:

– A hazai könyvkiadás gazdagsága szembeűnő, mégis, ha nem vigyázunk, bizonyos műfajok – a nagyobb ráfordítást igénylő szakkönyvek vagy a művészeti albumok – egykettőre eltűnhetnek a piacról. Egyesülésünk tagjai többségében kis cégek, ugyanakkor szellemi műhelyek egyben, ezért hatalmas veszteséget jelentene az ellehetetlenülésük. Nem kellene feltalálni a kanálban a mélyedést, elég lenne követni a külföldi mintát. Megnézni például a holland és a skandináv könyvtámogatási rendszereket – tanácsolja Gál Katalin. – Az NKA

átalakítása még várat magára, kérésünk, hogy növekedjenek a nyitott és átlátható pályázati lehetőségek. Objektív, szakértő kuratóriumokkal. Ha kalkulálni lehetne előre a támogatással, ha számolni lehetne mondjuk azzal, hogy egy kötetből kétezer példányt megvásárol majd az állam, akkor a kiadó megengedhetne magának nagyobb példányszámot is, ami csökkentené a könyv előállításának fajlagos költségét. Az állam által felvásárolt könyveket pedig célzottan lehetne eljuttatni oda, ahol valóban nagy szükség van rájuk: kis közösségekbe vagy egyetemi könyvtárakba. A kutatásból ugyanis egyértelműen látszik, hogy a könyvvásárlók és könyvolvasók jelentős hányada könyvtárba is jár. Érdemes lenne tehát „felszerszámozni” és nagyobb vásárlási kerettel ellátni a könyvtárakat.

Vásárlási szokásaink

A legfrissebb adatok szerint Magyarország felnőtt népességének több mint fele – 58 százaléka – soha vagy szinte soha nem vásárol könyvet. A lakosság negyede viszont évente néhány alkalommal, kilenc százaléka legalább félévente, egy százaléka pedig havi rendszerességgel megteszi ezt. Nem meglepő, hogy a könyvedvelő online vásárlók dominánsan könyvvásárlók egyben (bár két százalékuk kizárólag más forrásból, például könyvtárból szerzi be vagy ismerősétől kéri kölcsön az olvasmányt). Az MKKE statisztikája szerint a tavalyi évben a könyvpiac legnagyobb bevétele a gyermek- és ifjúsági irodalmi könyvek eladásából származott, s csak ezt követte a szépirodalmi és az ismeretterjesztő művek részesedése. A hangoskönyvek műfaján belül is keresettek a gyermekeknek szóló művek: a könyvvásárló családok harmada vásárolt ilyen kiadványt az elmúlt egy évben. Az MKKE, valamint a Központi Statisztikai Hivatal adatközléseiből kiderül, hogy a könyvkiadási és könyvvásárlási csúcspontok évente a második és a negyedik negyedére tehetők, amelyek jól körülhatárolt nagy akciókhoz vagy eseményekhez kötődnek. Idén sajnos ez némileg módosult: a könyves fesztiválok java része a pandémia miatt áthelyeződött az online térbe, de a karácsony még előttünk áll.

A könyvvásárlási szokások fontos aspektusa, hogy hol szerzik be a vásárlók a kiadványokat. Az online vásárlók legszívesebben magyar online áruházból vagy a kiadó oldaláról vásárolnak e-könyveket és hangoskönyveket. A következő legnépszerűbb módszer – mindkét formátum tekintetében – az ingyenes letöltés. A leginkább vásárlásra ösztönző

akciók közé tartoznak az egyszeri leértékelések, szezonális kiadások, amelyeket a kifejezetten könyvedvelő online válaszadók nagy többsége használ ki tudatosan. A válaszok alapján kitűnik, hogy az online felületek előretörése ellenére a hagyományos könyvesboltba járás gyakorlata sem kopott ki: az online válaszolók több mint a fele

könyvesbolti nézegetés hatására is szokott könyvet vásárolni.

Forrás: <https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/athangolas-8779969/>

Válogatta: Berke Barnabásné